

Tekenen in de tijd 254

2-8 juni 2024

Zondag 2 juni is dit jaar Sacramentsdag. Woensdag daarvoor sprak Erik Borgman voor Rotterdamse dominees over heiligheid. In de eucharistie en bij wat verder heilig is, is het Gods betrokkenheid die haar bewerkt. God geeft uiteindelijk alles wat bestaat zijn heilige waardigheid.

Afgelopen woensdag sprak ik voor het convent van Rotterdamse PKN-predikanten op hun verzoek over wat heilig tot heilig maakt. Dat klinkt wellicht als een rare en abstracte vraag, maar in het dagelijks leven van de kerk doet hij zich soms heel praktisch en concreet voor. Is de altaar- of avondmaalstafel heilig en moet je er daarom geen koffiekopjes opzetten? Of zijn ze heilig door het gebruik dat wij ervan maken en daarbuiten niet? In dat laatste geval zijn koffiekopjes geen probleem, want die maken waar ze opstaan dan tot een gewone tafel. Katholieken hechten er traditioneel sterker aan zaken als heilig te zien en te behandelen dan protestanten. Niet alles kan wat ons betreft in het kerkgebouw en de spullen die in de liturgie functioneren, moeten met eerbied worden behandeld. Ze kunnen niet zomaar voor iets anders worden gebruikt. Tegelijkertijd is ook voor een katholiek een Bijbel die in de boekenkast staat een boek onder andere, terwijl we de tekst ervan in de liturgie toezingen: *verbum Domini*, 'woord van de Heer'.

'Heilig' is volgens cultureel antropologen allereerst een contrastbegrip. Heilig is wat wordt afgezonderd van het profane. De heilige plaats mag vaak niet zomaar worden betreden, de heilige voorwerpen worden apart gehouden, de priesteressen moeten maagd zijn en de priesters worden gewijd. De Bijbel lijkt het apart zetten nog te versterken: 'Wees heilig, want Ik ben heilig', spoort de Bijbel aan. Hiermee wordt benadrukt dat God geen factor is tussen de andere factoren die het leven in de wereld bepalen en wij ons ook van de wereld moeten onderscheiden. Deze nadruk op het afzondering gaat in de Bijbel steeds vergezeld van Gods toewending naar de wereld. God ziet de ellende, hoort de klachten en kent het lijden van Israël in slavernij, en daalt af om het volk te bevrijden (Exodus 3,7). Dit afdalen maakt de grond waarop God afdaalt, heilig en verplicht Mozes deze heiligheid te eerbiedigen. De heiligheid straalt uiteindelijk uit over de hele aarde. Van 'Jubel en juich, inwoners van Sion, want groot is de Heilige van Israël die in jullie midden woont' (Jesaja 12,6) gaat het naar: 'Mijn huis zal heten: Huis van gebed voor alle volken' (Jesaja 56,7). Heilig is dat datgene waar God zich mee verbindt.

Dit is volgens het Bijbelse scheppingsverhaal uiteindelijk echter alles wat bestaat. God scheidt het niet alleen door zijn woord – 'zonder het Woord is niets ontstaan van wat bestaat' (Johannes 1,2) – maar bevestigt dat alles wat Hij heeft gemaakt, 'zeer goed' is (Genesis 1,30). Gezien in het juiste perspectief, namelijk als gave van God met het oog op bloei en goed leven, wordt alles zo zichtbaar als heilig. Dit perspectief brengt God telkens actief in de geschiedenis in: van de uitverkiezing van Abraham en van het volk Israël, via de bevestiging van Jezus als zijn eniggeboren Zoon, tot de neerdaling van de Geest op Jezus' leerlingen met Pinksteren. Daarbij zijn mensen bovendien in bijzondere zin geschapen tot beeld van God. Dit is het theologische fundament van de mensenrechten: zij moeten hoe dan ook vanuit hun verbinding met God gerespecteerd en geëerd worden. *Gloria Dei vivens homo*, formuleerde de kerkvader Ireneüs van Lyon (140-202). Deze heiligheid van de mens als persoon hangt in ieder geval niet van de erkenning ervan af, maar is onvervreemdbaar.

Mijn conclusie voor de Rotterdamse dominees was in deze lijn, goed katholiek, dat heiligheid om respect vraagt en niet ontstaat of bestaat dankzij dat respect. In dit laatste geval zouden de mensen die wij als onwaardig behandelen, hun waardigheid verliezen en precies dat is waar de mensenrechten zich tegen keren. Heiligheid is echter Gods heiligheid, de heiligheid zoals God deze aanwezig stelt. Er wordt vaak gezegd dat het christendom de wereld 'onttoverd' heeft en van zijn heiligheid ontdaan. Er zijn voor het christendom geen heilige plaatsen of rivieren, heilige planten of dieren. Maar het christendom brengt de betovering van de werkelijkheid als het ware via de achterdeur weer terug. Omdat God met alles en iedereen te maken heeft, is vanuit christelijke perspectief niets en niemand zonder meer profaan en zonder intrinsieke waarde of betekenis.

Daarom kan de geloofsbelijdenis de kerk ook heilig noemen. Zij is, zoals het Tweede Vaticaans Concilie het formuleert, het 'teken en instrument van de innige vereniging met God en de eenheid van heel het menselijk geslacht' (*Lumen Gentium*, no. 1). Dat is zij niet op eigen kracht, maar omdat God haar telkens opnieuw tot teken en instrument van zijn aanwezigheid en onze verbondenheid maakt. Niet omdat de kerk zo'n geweldig instituut is of kerkmensen van die fantastische mensen, maar uit genade. God wil het uit pure goedheid van zijn kant steeds opnieuw met ons proberen.

Het is deze zondag Sacramentsdag in de Rooms-Katholieke Kerk. Centraal staat op deze dag wat voor de katholieke kerk het sacrament bij uitstek is: de eucharistie. Niet voor niets wordt de eucharistie vanouds aangeduid als 'het Allerheiligste'. Meer nog dan de wijding van de kerk, maakt de aanwezigheid van de geconsacreerde hosties in het tabernakel de kerk tot heilige ruimte. De Godslamp die voor het tabernakel brandt, is van deze blijvende heiligmakende aanwezigheid het symbool. Jezus Christus is in de eucharistie – niet alleen tijdens de eucharistieviering, maar ook nog in het brood dat na de viering wordt bewaard – reëel en zelf onder ons aanwezig. Van het feit dat Hij ons voedt en ons door de Geest die Hij geeft, omvormt tot ledematen van zijn lichaam, leeft de kerk en leven theologisch gesproken de individuele gelovigen.

Voor mij is dit ook existentieel zeer belangrijk. Ik vind het daarbij moeilijk te verteren dat er vaak zo negatief wordt gedaan over zogenoemde woord-en-communievieringen. Als Jezus Christus als Gever en Gave onder de gedaante van brood aanwezig is, wat zou ons dan ontbreken als wij hem in de gedaante van dit brood ontvangen en de Geest ons ontvankelijk maakt om ons te laten omvormen tot de mensen die God als onze Schepper voor ogen had en heeft? Sara Böhmer, dominicanes van Bethanië, heeft ooit de betekenis van het delen van de eucharistie duidelijk gemaakt op een manier waaraan ik nog vaak terugdenk. Zij vertelde hoe zij een pastor in een Amerikaanse gevangenis vergezelde waar mensen tot tien jaar of meer in de isolatiecel kunnen zitten. De pastor mocht wel door de deur met de gevangenen spreken, maar de deur mocht niet open. Toen een van de gevangenen bevestigde dat hij de communie wilde ontvangen, schoof hij een papiertje onder de deur door. De pastor legde daar de hostie op en de man kon communiceren. Het symboliseerde voor zuster Sara – en dankzij haar verhaal voor mij – dat de aanwezigheid van Jezus Christus door niets kan worden tegengehouden en God zo groot is dat Hij klein genoeg wil worden om overal aanwezig te kunnen zijn.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus in Utrecht

Zuster Sara Böhmer vertelde de genoemde anekdote toen zij op 9 december 2023 in het Huis van Dominicus te gast was. Zij vertelt het verhaal ook aan broeder Marc Butaye in een interview dat hier te vinden is: <https://www.youtube.com/watch?v=5FHhepKSSxU>. Het hele interview is interessant, maar het bedoelde verhaal begint op 8.06 vanaf het begin.